

Salih Trako

ZNACAJNIJI VAKUFI NA PODRUČJU JUGOISTOČNE BOSNE

Na prostoru jugoistočne Bosne vakufske zadužbine nastaju kad i u drugim dijelovima naše uže domovine, već od prvih decenija osmanske uprave u ovim krajevima. Govoriti o ovim vakufima u historijskoj retrospektivi, a to ovdje želimo, moguće je jedino na osnovu malo sačuvanih dokumenata, u prvom redu vakufnama. S obzirom na tu činjenicu, o ovoj širokoj temi može se ovdje govoriti samo o nekim vakufima i to, djelimično, kratko i uopšteno koliko raspoloživi izvori omogućavaju. Stoga, cijeneći humane pobude i žrtvovanja i onih sitnih vakifa čije su namjere i djela, srazmjerno njihovim materijalnim mogućnostima, isto tako velika kao i djela bogatih vakifa, ovdje ćemo se ograničiti na iznošenje nekih obavještenja o nekoliko najkrupnijih vakifa i vakufa za koje imamo sačuvane vakufname, jer su ti bogati vakufi imali najjači utjecaj na privredni, kulturni i prosvjetno-naučni razvoj na ovim prostorima. Uz to, ti krupni vakufi bili su podsticaj i onim mnogobrojnim siromašnijim od kojih mnogima danas ne znamo ni ime.

U ovom kratkom izlaganju poći ćemo hronološkim redom, slijedom sačuvanih dokumenata, u prvom redu vakufnama. Zadatak nam je iznijeti neka obavještenja o vakufima u jugoistočnoj Bosni. Međutim, neke sačuvane vakufname obuhvataju i uvakufljenja izvan prostora jugoistočne Bosne. Stoga ćemo u izlaganju sagledati sadržaj vakufnama u cjelini.

Vakuf Mustafa-paše Sokolovića u Rudom¹⁾

Bosanski sandžakbeg Mustafa-paša Sokolović, osnivač kasabe Rudo, svojom vakufnamom napisanom i legalizovanom u drugoj dekadi

¹⁾ Mustafa Sokolović, kasnije Mustafa-paša, rođen je u selu Sokolovići blizu Rudog. On je rođeni amidžić velikog vezira Mehmed-paše Sokolovića, poznatog osnivača Višegrada i Cuprije na Drini. Bio je sandžakbeg u više sandžaka, između ostalih i u Bosni, i najzad paša i vezir budimskog pašaluka. U Budimu je i umro, tačnije pogubljen je u kampanji koja se vodila protiv velikog vezira Mehmed-paše i u kontekstu toga protiv svih uglednih ličnosti velike i razgranate loze Sokolovića iz koje su potekla dva velika vezira (Mehmed-paša i Lala Mehmed-paša, Mustafa-pašin mlađi brat), više sandžak-begova i drugih uglednih ličnosti. O Mustafa paši Sokoloviću opširnije vidjeti rad inž. Alije Bejtića: Rudo i rudski kraj kroz vijekove, u publikaciji Rudo, Spomenica povodom 30-godišnjice Prve proleterske brigade, str. 197-204.

mjeseca muharrema 963 (26 IX - 5 X 1555.), uvakufio je pozamašna materijalna dobra, zemljišta i objekte na tim zemljištima za koja je prije toga dobio carsku darovnicu (mulknamu). Tu je nikla kasaba Rudo. Prema sadržaju vakufname²⁾ Mustafa-paša je na prostoru s lijeve strane rijeke Lima, blizu današnjeg grada Rudog (koji je nakon jedne katastrofalne poplave onog starog Rudog, podignut na desnoj obali Lima), podigao i uvakufio slijedeće objekte i druga dobra, u vakufnami nabrojana ovim redom:

- džamiju u Rudom,
- mekteb u blizini spomenute džamije u Rudom,
- han koji je namijenio putnicima namjericima,
- kameni most na rijeci Limu u Rudom,
- banju.

Podigao je, dakle, pet objekata humanitarne namjene.

Za uzdržavanje tih zadužbina uvakufio je slijedeće koristonosne objekte:

- mlin sa četiri vitla na rijeci Krupi,
- dvije stupe,
- tabačke radionice pod krovom,
- više dućana na trgu za privrednike-zanatlije i trgovce.

To znači da je podigao više objekata koristonosne namjene, od čijih prihoda treba da se podmiruju troškovi održavanja gore navedenih zadužbina.

Pošto je sve te objekte podigao na zemljištu (mezra) za koje je ranije dobio carsku darovnicu (mulknamu - dokument o dodjeli posjeda u vlasništvo) i uvakufio tu zemlju, kao i sve što tome posjedu pripada, ostatak te obradive zemlje također je uvakufio, određivši da se to zemljište daje pod mukatu (godišnje plaćanje korištenja zemljišta odsijekom). Time je samo mjesto Rudo postalo kasaba. Nadalje, nakon što je dobio carsku mulknamu, Mustafa-paša je uvakufio i prihode od raznih administrativnih taksa i to: prelaznu taksu, zatim tržnu, prekršajnu (nijabet), sudsku pozivnu, taksu za tržni nadzor, đumruk, taksu na vosak, ovčarinu i lađarinu što su njemu od ranije kao visokom feudalcu pripadale. Time je on uvakufio sve u tome mjestu: i trg, i sve navedene prihode od taksa, i sve zakupe od parcela koje su dodijeljene ljudima te kasabe za njihovo stanovanje i sve te prihode odredio za podmirivanje potreba vakufa, tj. za održavanje gore navedenih pet objekata, za plaćanje službenika tog vakufa i podmirivanje ostalih troškova (džihat), što je pojedinačno iskazano u dvadesetak odredaba (šart) i to slijedećim redom:

- mutevelija će upravljati vakufom uz platu od 4 akče dnevno;
- džabija (pobirač prihoda) primaće 3 akče dnevno;

²⁾ Original vakufname čuva se u Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu, pod br. 721. Vakufnamu je preveo i za izdanje pripremio prof. Nedim Filipović. Objavljena je u publikaciji Rudo, Spomenica povodom 30-godišnjice Prve proleterske brigade, 1971. str. 173-177.

— vakufski novac davaće se u promet uz zakonom određeni interes, a nekretnine pod zakup. Uslov je da se daje poštenim trgovcima i obrtnicima uz osiguranje jamčenjem. Novac se ne smije pozajmljivati spahijama, zaimima i drugim pripadnicima vojne klase (koji zbog prirode službe ne borave stalno u svom mjestu pa stoga nisu pouzdani poslovni partneri);

- četvrtina prihoda trošiče se na održavanje vakufskih objekata;
- hatib džamije dobivaće 8 akči dnevno;
- imam će dobivati 5 akči dnevno;
- prvi mujezin — 4 akče dnevno;
- drugi mujezin — 3 akče dnevno;
- petkom i bajramima, hatib, imam, i mujezin učiče po jedan džuz (trideseti dio) Kur'ana i za to dobivaće po 1 akču dnevno;
- mu'arrif će dobivati 2 akče dnevno;
- kajjim i siradžija (osoba koja se brine o čišćenju i osvjetljavanju džamije) primaće 3 akče dnevno;
- za osvjetljavanje i prostirku džamije trošiče se po 1 akča dnevno;
- muallim mekteba dobivaće 4 akče dnevno;
- dvojica kalfa (zamjenika muallima) primaće po 2 akče;
- kada budu dozvoljavali materijalni viškovi, hatib, imam i mujezini, u sporazumu sa mutevellijom, učiče po 1 džuz' Kur'ana dnevno za spas duše vakifove, a svaki će dobivati za to po 2 akče dnevno;
- položaj hatiba dodjeljuje se izvjesnom Abdusselam efendiji;
- vakif zadržava pravo da bude mutevellija dok je živ;
- poslije vakifove smrti, mutevellije će bivati njegovi oslobođeni robovi i njihovi čestiti potomci. U slučaju njihova izumiranja, mutevellije će bivati dostojne osobe iz bočne linije njegove loze³;
- za svog opunomoćenika (vekil) u pitanju legaliziranja svih svojih uvakufljenja postavio je ajana Hasana čehaju;
- za mutevelliju je imenovao Ibrahima sina Abdulmennanova.

Vakuf Husejn-bega sina Iļjasova u Rogatici

Iako se u popisu vakufa u Bosni iz 1540. g., najstarijem popisu na ovom području, spominje vakuf džamije sultana Bajazida (II, vi. 1480-1512) u Rogatici (Čelebi Pazar) i još neki manji vakufi u tom mjestu, sačuvala se vakufnama samo za nešto mlađi ali značajan vakuf Husejn-bega sina Iļjasova Arnautovića iz 1558. g.⁴)

³) Iz ove odredbe dade se zaključiti da vakif nije imao izravnih potomaka. Vakifi su po pravilu određivali izravne potomke (sinove, unuke itd.) koji po svojim moralnim kvalitetima odgovaraju za položaj mutevellije. Kada ti izravni potomci izumru, mutevellijsku dužnost određivali su svojim čestitim oslobođenim robovima i njihovim izravnim potomcima. U slučaju da i oni izumru, tu dužnost su određivali rođacima iz bočne linije ili su prepuštali kadiji da on na prijedlog stanovnika džemata postavi mutevelliju.

⁴) Original vakufname čuva se u Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu, pod br. 164 (534). Vakufnamu je pripremila mr. Lejla Gazić, za izdanje Vakuf-name iz Bosne i Hercegovine XV i XVI vijeka, u Orijentalnom institutu u Sarajevu.

Spomenuti vakif je u tom mjestu podigao i uvakufio nekoliko vjersko-prosvjetnih objekata, kao i više koristonosnih objekata čiji će prihodi, uz prihod koji se dobije kao interes od veće svote gotova novca koji je također uvakufio, služiti za održavanje svih uvakufljenih objekata i plaćanje službenika vakufa.

Uz to, ovo je dokument i za uvakufljenje koje je izvršila vakifova žena Hatidže-hatun, kao i vakifova sestra Mihri-hatun, kako ćemo to kasnije vidjeti.

U vakuf-nami u dvanaest posebnih tačaka kaže se da je Husejn-beg iz svog imetka izdvojio i uvakufio:

— tabhanu — radionicu za štavljenje životinjskih koža na rijeci Toplik i svu opremu i prava koja joj pripadaju, a koju je kupio zakonitom kupoprodajom od tabaka Hajdara u kasabi Čelebi Pazaru, na tekućoj vodi Toplik;

— pet dućana, koje je kupio od Sefer čelebije, u spomenutoj kasabi;

— jednu kuću sa bašćom iza navedenih dućana i sve što toj kući pripada;

— dva (druga) dućana u spomenutoj kasabi te kuću i bašču iza njih koje je kupio od Ajasovih sinova;

— četiri dućana u spomenutoj kasabi koje je kupio od ćurčije Alije;

— hamam koji je spomenuti vakif sam podigao iza dućana koje kupio od spomenutog ćurčije Alije;

— tri mlina i valjalicu sukna na rijeci Rakitnici što ih je kupio od terdžumana Alije, te njivu koja se nalazi u njihovoj blizini, a koja je potrebna za jaz spomenutih mlinova;

— 76.430 srebrenih akči u opticaju;

— deset dućana koje je podigao ispred karavan-saraja što ga je vakif sagradio u spomenutoj kasabi;

— džamiju koju je podigao i mekteb u blizini te džamije u spomenutoj kasabi;

— mekteb koji je podigao u blizini svoje kuće u selu Vrhbarje.

Prihodi od kirija i interesa od novca koji će se davati u promet, vakif određuje da se troše za plate službenika vakufa i održavanje objekata.

Vakifu se pridružila i njegova žena Hatidža-hatun, kći Sinan-voj- vode. Ona je opunomoćila svoga muža Husejn-bega da u njeno ime uvakufi 15.016 srebrenih akči.

To isto je učinila i vakifova sestra Mihri-hatun. Ona je uvakufila 3.000akči. I jedna i druga određuju da njihovim vakufom upravlja mutevellija Husejn-begova vakufa. Prihod koji se dobije od interesa na novac koji su uvakufile i koji treba da se daje na zakonu propisani način u promet, određuju da se troši uglavnom u slične svrhe kako je to odredio i Husejn-beg za svoje uvakufljenje. S te strane posmatran, ovo je neka vrsta porodičnog vakufa. U vakufnami se spominju također i umrli bliži srodnici ovih troje vakifa: Oruč-aga, brat Hatidže-

-hatun, po kome je nazvana i jedna mahala u Ćelebi Pazaru (Rogatici), u kojoj je Oruč-aga kupio, popravio i onda uvakufio jedan mesdzid; nadalje, spominje se otac Hatidže hatun Sinan-vojvoda, očigledno vakif jer se u izvorima spominje mahala Sinan-vojvode u Ćelebi Pazaru (Rogatici); zatim njena majka Fatima-hatun te Aiša, kći Husejn-bega i Hatidže-hatun. Za sve spomenute ličnosti, vakifa Hatidže-hatun uvjetuje određena »učenja« za spas njihove duše.

Vakufi hercegovačkog sandžakbega Sinan-bega Boljanića⁵⁾

Godine 1582. legaliziran je jedan daleko bogatiji vakuf, najveći poslije Gazi Husrev-begova iz prve polovine XVI i vakufa Mehmed-paše Kukavice iz XVIII stoljeća u ovim krajevima.

Hercegovački sandžakbeg Sinan-beg Boljanić sin Bajram-age, Bosanac, koji je kod nas poznat po mjestu rođenja Boljariću, malom mjestu između Čajniča i Pljevalja, svojom vakufnamom legaliziranom na šerijatskom sudu u Čajniču sredinom mjeseca džumadel-ula 990 (3-13. juna 1582.), uvakufio je velika novčana sredstva, građevinske objekte i zemljišta u nekoliko mjesta u našoj zemlji. Original njegove vakufname koji predstavlja i vrijedan kaligrafski primjerak, čuva se u Gazi Husrev- begovoj biblioteci u Sarajevu. Ova vakufnama koja i svojom sadržinom i formom privlači pažnju (zbog svoje opširnosti napisana je u vidu manje knjige koja broji 76 stranica kaligrafski pisanog teksta na turskom jeziku) predstavlja zanimljivost još po nečemu. To je dokument o uvakufljenjima velikog vakifa Sinan-bega i o uvakufljenjima njegove žene Šemse-kadin (sestre velikog vezira Mehmed-paše Sokolovića). To je, dakle, vakufnama za dva uvakufljenja. Osim toga, ovaj dokument predstavlja i vasijetnamu vakifa Sinan-bega. Vakif je njome odredio da njegov sin Sulejman-beg kao vasimuhtar (izvršilac oporuke) poslije vakifove smrti izdvoji trećinu iz njegove ostavine, podigne na vakifovu grobu turbe i provede ostale njegove odredbe izražene u vakufnami u 29 posebnih tačaka. To, u stvari, predstavlja drugi dio njegove vakuf- name, ili još tačnije, njegov drugi, posmrtni vakuf.

Vakufnama nam pruža podatke i o užoj porodici vakifa Sinan-bega. Izričito se spominju: žena Šemsa-kaduna, sestra Mehmed-paše Sokolovića; vakifov brat Zaim Ali-beg sin Bajram-agin, koga je odredio za muteveliju svoga vakufa. Navodi se i drugi brat Davud-beg. Sin Sulejman-beg se spominje, kako je rečeno, kao izvršilac njegove oporuke (vasijet) poslije njegove smrti. Spominju se i vakifove sestre Muksima i Zilkada, te kćeri Belkisa i Aiša kao šticevac njegova vakufa kojima

⁵⁾ Sinan-beg Boljanić, bio je u nekoliko navrata hercegovački sandžakbeg u drugoj polovini XVI stoljeća (Vidjeti, članak Tome Popovića; Spisak hercegovačkih namjesnika u XVI vijeku, POF XVI-XVII, Sarajevo 1970). Postoji indicija da je neko vrijeme bio i sandžakbeg Ćazme (ili Začasne), jer je i tamo ostavio svoj vakuf, kao što će se vidjeti u ovoj vakufnami. Bio je oženjen Šemse-kadunom, sestrom Mehmed-paše Sokolovića. To se sve vidi iz sadržaja ove vakufname, koja dosta svjetla baca na užu porodicu Sinan-begovu, pa donekle i na lozu Sokolovića, iz koje je poteklo, čak sedamnaest visokih funkcionera turske administracije, među njima dva velika vezira (jedan je slavni Mehmed-tpaša, osnivač Višegrada i ćuprije na Drini, a drugi je njegov amidžić ili imenjaka Lala Mehmed-paša). O lozi Sokolovića opširnije vidjeti rad Alije Bejtica citiran u bilješci 1.

je odredio izvjesna materijalna primanja iz svoga vakufa. Najzad, na kraju, u vakufnami među svjedocima prvi potpisnik je treći vakifov brat Husejn-beg, poznati vakif grada Pljevlja, osnivač poznate džamije Husejnije u Pljevlju.

Vakufnama sadrži 104 vakifove odredbe (šart); 18 odredaba odnosi se na građevinske objekte, zemljišta i gotov novac koji se vakufe. U daljih 57 odredaba određuju se vakufske službe (džihat) i plate za te službe u vakufskim objektima u Čajniču i okolini, Sopotu kod Nevesinja, Jajcu, Banjoj Luci i Cerniku u Slavoniji. Od toga nekoliko odredaba odnose se na vakuf Šemse-kadune, žene vakifa Sinan-bega. Posljednjih 29 odredaba predstavljaju vakifovu oporuku koja treba da se provede poslije njegove smrti, što je, u stvari, njegov drugi vakuf, kako je to spomenuto.

U vakuf-nami su sve ove odredbe taksativno navedene.

Da bi se stekao uvid u ovaj značajni i bogati vakuf, primorani smo da se poslužimo faktografijom. Iznosimo to ovdje slijedom teksta vakufname koja je, kako je već rečeno, napisana i legalizirana 990 (1582) g. u Čajniču, a legalizaciju je izvršio Ebu Abdullah Džafer sin Hasana, povjerenik za vojna pitanja u kadiluku Čajniče u prisustvu 23 svjedoka od kojih je prvi kako smo to već spomenuli, vakifov brat zaim Husejn-beg, poznati vakif grada Pljevalja.

U vakufnami se nabrajaju uvakufljeni objekti, gotovi novac i vakifove odredbe (šartovi) koji se odnose na službe, troškove i druge odredbe vezane za ovaj vakuf, kako slijedi:

- džamija u kasabi čajniču, u Hercegovačkom sandžaku;
- mekteb u blizini te džamije u spomenutoj kasabi;
- mekteb u selu Njegoševići;
- zavija za konačenje putnika, ugošćavanje sirotinje, stranaca i bijednika, koja u gornjem dijelu ima dvije gostinske sobe, a u donjem konjušnicu, kuhinju, magaz, pekaru i druge potrebne prostorije i namještaj;
- mesdžid za obavljanje pet dnevnih namaza u kasabi Sopot u nevesinjskom kadiluku;
- mekteb u kasabi Cerniku, kadiluk Velika, u sandžaku Začasna (ili Čazma) u Slavoniji.

Za održavanje ovih bogoštovanih i humanitarnih objekata Sinan-beg je uvakufio slijedeće iznose novaca i koristonosne objekte:

- tri vodenička vitla pod jednim krovom na rijeci koja teče u pravcu sela Crna Njiva, u nahiji Samobor, kadiluk Čajniče;
- čifluk zvani Hamzin Čifluk, koji se nalazi u granicama sela Vranjak;
- oranicu (mezra) zv. Crna Njiva;
- njive i čajire koje se zovu Baština Davuda i Širmerda, u granicama sela Vranjak u nahiji Dubštica;
- iz starog hasa njivu zv. Grab, u granicama sela Dvorišta u spomenutoj nahiji (Dubštici);

- 22 dućana u kasabi Čajniču, koje je ranije podigao;
- dvije tabhane (radionice za štavljenje kože) na sprat i dva mlina koje je podigao na rijeci koja protiče kroz spomenutu kasabu (Čajniče);
- banju, koju je podigao u kasabi Cerniku, kadiluk Velika, u sandžaku Začasna (u Slavoniji);
- karavan-saraj koji je podigao u spomenutoj kasabi (Cerniku) i uvakufio da bi se ubirala kirija od bogatih putnika koji u njemu odsijedaju i noćavaju;
- baštinu u području sela Loznik u nahiji Dubštica, kadiluk Čajniče, koja je u carskom defteru zavedena kao baština Radosava, u posjedu Husejna, a sada u posjedu Alije subaše, koja je uz kadijski budžet (dokument) kupljena za vakufski novac i oporezovana vojničkim porezom;
- baštinu zv. Mustafina baština na području sela Selce (Seoce) u nahiji Samobor, koja je kupljena za vakufski novac uz uplatu zakonskih i običajnih poreza.
- 440.000 akči gotova novca.

Sve nabrojano i sve što tome pripada uvakufio je i predao spomenutom zaimu Ali-begu sinu Bajramaginu koga je odabrao za mu- tevelliju.

Vakifove odredbe:

U vakufnami su decidno nabrojane sve vakifove odredbe (šartovi) koje se odnose na službe, plate službenika, ubiranje prihoda, održavanje objekata i drugo (što je izneseno u 45 posebnih tačaka) a odnosi se na Sinan-begova uvakufljenja u Čajniču i okolini, Cerniku (u Slavoniji), Jajcu, Banjoj Luci, Sopotu i Priboju, a što također daje sliku o veličini ovog uvakufljenja.

U vakufnami se također iznosi da je vakif, nakon ovih odredaba, izdvojio iz svog imetka 10.000 akči i odredio da se taj novac, kao i drugi vakufski novci, stavi u zakonom propisani opticaj uz interes od 10%. Od stečene dobiti on je dao popraviti karavan-saraj koji je podigao u Priboju i most na rijeci Limu. Uz to odredio je da se iz tog novca kada zatreba popravljaju mostovi koje je dao izgraditi na rijeci Janjini u selu Međuriječje u nahiji Pribud u kadiluku Čajniče. Ovom odredbom, dakle, doznajemo i za druge objekte koje je Sinan-beg podigao u ovom kraju.

U daljem tekstu vakufname se kaže da je vakif ova žena Šemsa-kaduna izdvojila iz svog imetka 80.000 akči i uvakufila uz uvjet da se daje u promet uz 10% dobiti. Od te dobiti odredila je da se troši:

- pet akči dnevno na platu ranije spomenutom mutevelliji (tj. mutevelliji Sinan-begova vakufa);
- jednu akču katibu spomenutih vakufskih dobara za službu džabije (pobirača vakufskih prihoda);
- Ostatak novca neka se čuva, pa kada akča dobije vrijednost, neka se na pogodnom mjestu podigne džamija i drugi humanitarni

objekti, i neka se novac troši za plate službenika i druge potrebe tih objekata kako se nađe za shodno.

Nadalje se iznosi: Za potrebe održavanja mosta, koji je vakif podigao na rijeci Vrbasu u Banjoj Luci, on je uvakufio novac od mukate što se ubire od dijela zemljišta što ga je kupio radi vakufljenja u spomenutoj kasabi (Banjoj Luci), te mukate od dijela zemljišta što ga je kupio, uz zakoniti budžet, od osobe po imenu Behram i poklonio ga gore navedenoj svojoj ženi (Šemsa-kaduni).

Osim toga, vakif je odredio da se od novca koji se nakupi kao višak prihoda svih vakufskih dobara, podigne jedan mesdžid u Novoj mahali u samom Čajniču i odredio plate službenika. Od tog viška treba da se održavaju i svi gore nabrojani vakufski objekti.

Završni dio vakufname je, u stvari, vakifova oporuka (vasijet), kojom određuje svoga sina Sulejman-bega da kao »vasimuhtar« (izvršilac oporuke) poslije njegove smrti izdvoji trećinu iz njegove posmrtnostavine, podigne turbe na njegovu grobu, postavi službenike za vršenje određenih službi i odredi druge troškove oko održavanja turbeta, te da provede druge vakifove odredbe iskazane ovdje u 29 posebnih tačaka. Iz sredstava ovog posmrtnog vakufa određuje se i dodatak na plate već ranije određenih službenika njegova vakufa.

Posebno upada u oči vakifova oporuka:

- da se njegovim sestrama Muksimi i Zilkadi daju dnevno po dvije (2) akče;
- svojoj ženi Šemse-kaduni, sestri Mehmed-paše Sokolovića, odredio je dnevno po 30 akči koje će uživati dok je živa, a za to će »učiti« dnevno po stotinu (100) »salavata« za dušu vjerovjesnika Muhammeda;
- nakon smrti Šemse-kadune, neka se na platu nazira pridoda po pet (5) akči dnevno iz plate koju je uživala Šemse-kaduna;
- na platu katiba neka se pridoda po jedna (1) akča dnevno;
- svojoj kćeri Belkisi-kaduni određuje pet (5) akči dnevno;
- kćeri Aiša-kaduni određuje pet (5) akči dnevno;
- po četiri (4) akče dnevno neka se daju čestitim a siromašnim potomcima Šemse-kadune, a kada oni izumru neka se dijeli sirotinji koja zaslužuje.

Vakuf Ismail-čelebije sina hadži Ebu Bekrova iz Mustafa-pašine mahale u Foči

Vakufnama Ismail-čelebijina vakufa legalizirana je mjeseca džumadil-uhra 1074 (januara 1664) godine u Foči.⁶⁾

Ismail-čelebija je uvakufio svoj imetak koji se sastojao od:

- kuće (konak) koja je imala više zasebnih prostorija i bašču, u Mustafa-pašinoj mahali u Foči;
- 50.600 akči gotova novca i
- odjeću, kućni namještaj, bakreno posuđe i ostalu robu.

⁶⁾ Ovjereni prepis vakufname nalazi se u Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu.

U 27 vakifovih odredaba o načinu upravljanja vakufom, ostvarivanju, prikupljanju i načinu trošenja prihoda, posebno upada u oči odredba (šart) da se 1.000 akči svake godine troši za podmirenje »te- kalif-i urfije« — vanrednih poreza kojima je opterećeno stanovništvo Mustafa-pašine mahale u Foči. U godinama kada ne bude »tekalifa«, trošice se taj iznos u najprikladnije svrhe uz znanje stanovnika te mahale.

Vakuf Mehmed-paše Kukavice u Foči i drugim mjestima Bosne

Premda se javlja u 18. stoljeću kada se javlja velik broj vakifa i uvakufljenja, ali ne tako bogatih kao u ranija dva stoljeća, Mehmed- paša Kukavica spada u red velikih vakifa Bosne. On je najveći vakif ovih krajeva poslije Gazi Husrev-bega. Iako su njegove zadužbine u osam mjesta u Bosni, pa je on prema tome vakif šireg područja Bosne, njega smo svrstali među vakife jugoistočne Bosne jer mu je Foča zavičaj. Zanimljivo je istaknuti da je Mehmed-paša u kratkom razdoblju od pet-šest godine, od 1752-1758., podigao i vrijedne i brojne objekte, osim onih u rodnoj Foči, u još osam mjesta u Bosni i to u: Goraždu, Prijepolju, Visokom, Travniku i travničkoj okolini.

Svoju vakufnamu Mehmed-paša je legalizovao u saraju bosanskih valija u Travniku 15. zulkade 1171. (21. jula 1758.) godine u prisutnosti naimenovanog mutevelije Ali-efendije sina Husejnbegova. Original vakuf name, koliko se zna, nije sačuvan. Poznat je samo njen sadržaj. Podatke o ovom vakufu uzeli smo iz rada Alije Bejtića: *Bosanski namjesnik Mehmed-paša Kukavica i njegove zadužbine u Bosni*, objavljen u Prilozima za orijentalnu filologiju VI-VII/1956-7, Sarajevo 1958. Bejtić je navedene podatke uzeo iz jednog Defter-i hakani-ja u Istanbulu. U Vakufskoj direkciji u Sarajevu ovi Bejtićevi podaci zavedeni su u dosijeu vakufnama pod br. 696.

Mehmed-paša je podigao i uvakufio slijedeće bogoštovne, prosvjetne i humanitarne objekte:

— džamiju, medresu, mekteb, česmu, veliki most na Drini i veliki most na Čehotini, sve u Foči;

- veliki most na rijeci Limu u kadiluku Prijepolje;
- veliki most na Drini u kasabi Goražde, kadiluk Čajniče;
- veliki most na rijeci Bosni u Visokom, kadiluk Sarajevo;
- džamiju i mekteb u Duradžik mahali u Sarajevu;
- sebilj (sebilhan) u Sarajevu;
- džamiju, mekteb i tri češme u Travniku;
- mekteb u selu Vitezu u kadiluku Travnik;
- džamiju u selu Slimenima u kadiluku Travnik.

Za održavanje navedenih zadužbina podigao je i uvakufio slijedeće koristonosne objekte i uvakufio zemljišta:

- karavan-saraj, hamam i sedam dućana u Foči;
- čifluk Mokro u sarajevskom kadiluku, za koji posjeduje carsku temlik-namu (dokument o dodjeljivanju posjeda u vlasništvo);
- dva karavan-saraj a i jedan dućan u kasabi Prijepolju;
- bezistan i dva dućana u Travniku.

Iz vakifovih odredaba koje se odnose na razne službe, na plaće službenika i troškove za održavanje objekata, što je u navedenom Bejtićevom radu iskazano i više od 80 posebnih stavki, može se dobiti cjelovit uvid u ovaj bogati vakuf.

Pregled vakufa na području jugoistočne Bosne krajem prošlog stoljeća

Iz publikacije *Proračuni vakufa u BiH za g. 1889.*, koju je izdalo Zemaljsko vakufsko povjerenstvo u Sarajevu, vidi se da je na području jugoistočne Bosne tada postojalo preko 30 što manjih, što većih vakufa. Za većinu ovih vakufa kaže se izričito da vakufnama ne postoji, što znači da je vremenom nastala. Od 17 vakufa u Foči, jedan u Ustikolini i jedan u Jelaču, ni za jedan ne postoji vakufnama. Vakufnama se sačuvala samo za naprijed prikazani vakuf Ismail-čelebije u Foči, koji se u ovom *Proračunu* i ne spominje, što znači da je taj vakuf nestao prije te godine.

Od sedam vakufa u području Višegrada i Rudog, sačuvala se samo vakufnama Kara-Mustafa paše Sokolovića u Rudom iz 1555. godine.

Na području Čajniča i Goražda u Proračunima se spominje pet vakufa. Od tih, za tri vakufa u čajniču i to: Sinanbega Boljanića, Sirčića Hilmi-bega i Sirčića Muhammed-bega, na sreću, sačuvala su se vakufname koje se nalaze u fondu vakufnama Gazi Husrevbegove biblioteke u Sarajevu.

Ako pogledamo na broj vakufa u navedenom Proračunu, vidjećemo da ih se najviše održalo u Foči i okolini (19), ali se isto tako vidi da su to uglavnom siromašniji vakufi. Izuzetak čine vakuf Atik Ali-paša džamije koji je te godine imao prihod od 290 kruna; zatim vakuf džamije i medrese Mehmed-paše Kukavice sa prihodom od 523 krune te vakuf Hasana Nazira sa prihodom od 322 krune.

U regionu Višegrada i Čajniča sačuvani vakufi su brojno manji ali su bogatiji. U području Višegrada, spomenute godine veće prihode zabilježili su slijedeći vakufi:

- Hadži Gazi-bega Čengića, prihod od 375 kruna;
- Gazanfer-begov vakuf, prihod 223 krune;
- Kara Mustafa-paše Sokolovića vakuf u Rudom, prihod 464 krune;
- Sinan-begov vakuf, prihod 271 krune;
- Vakuf Sokolovića Mehmed-paše, prihod 635 kruna.

U regionu Čajniča i Goražda, od pet vakufa, dva su siromašnija (Sirčića Hilmi-bega i Sirčića Mehmed-bega), dok su druga tri znatno bogatiji i imali su te godine slijedeće prihode:

- Džafer-begov vakuf u Goraždu, 482 kruna;
- Mehmed-begov i Mustafa-begov vakuf u Čajniču, 545 kruna;
- Gazi Sinan-begov vakuf u Čajniču, 987,50 kruna. To je te godine bio najbogatiji vakuf u ovom kraju.

U ovom Proračunu se ne govori od kojih vakufskih dobara ostvaruju se navedeni prihodi. Zbog tog nedostatka podataka zasad nešto više i potpunije o tim vakufima ne možemo saopćiti.

VAKUFS AND VAKIFS IN EASTERN BOSNA

This work presents the more significant vakufs on the territory of Eastern Bosna, on the basis of vakufnamas preserved either in the original or in testified transcript. It is known that vakuf-endowments had a significant role in our country, and that they were numerous, but many of them were lost in the whirlwind of time, and we know about them from preserved vakufnamas only.

Here are presented the below quoted vakufs on the basis of either original or verified transcripts of vakufnamas in the Gazi Husref- beg's library:

The Vakuf of Mustafa-paša Sokolović at Rudo, who with this vakuf founded this kasaba in 1555.

The vakuf of Husejnbeg son of Iljas Arnautović in 1558 at Rogatica.

The vakuf of the Sandžakbeg from Hercegovina Sinan Boljanić, with many properties of humanitarian and utilitarian purpose at Sopot near Nevesinje, Jajce, Banja Luka, and the Cernik kasaba in Slavonia. In the vakufnama his wife Šemsa-kaduna, sister of vezir Mehmed-paša Sokolović is mentioned.

The vakuf of Ismail Čelebija son of Hadži Ebu Bekr from Mustafapašina mahala at Foča in 1664, a regulation of the vakif that every year 1000 akči are to be paid to pay tax for the population of the Mustafapašina mahala, is here interesting.

The vakufnama of Mehmedpaša Kukavica at Foča and at the other places in Bosna in the XVIII c.

At the end of the work is given a review of vakufs on the territory of Bosna at the end of the last c., which shows a numerous state and economic force of about thirty vakufs, that existed on this territory in the XIX c. For the most of these vakufs there do not exist vakufnama, e. g. they have been lost.

This review is made on the basis of the publication »Calculation of vakufs in B&H for the year 1889« issued by the Vakuf Land Committe in Sarajevo.